

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר דוד בלום שליט"א

בבא קמא מ. - בענין כופר וכופרא כפרה

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- למ"ד כופרא כפרא, האם הכופר הוא כמו קרבן, ואין בו חובת ממון ואינו בא אלא לכפר, או האם עיקרו חובת תשלומין למשפחת הניזק אלא שיש בו גם כפרה למזיק?
- האם קם ל"י בדרבא מיניי פוטר את האדם גם מכפרה, כמו כופר וקרבן, או רק מתשלומין?
- אם קם ל"י בדרבא מיניי פוטר מחיוב כופר, למה הוצרכו לדרוש (ב"ק כו.) מעליו ולא על האדם שהאדם פטור מן הכופר אם הרג את הנפש? הא בלאו הכי פטור משום דקם ל"י בדרבא מיניי!

1. גמרא בבא קמא מ., וז"ל, "ת"ר: אפוטרופסים משלמין מן העלייה, ואין משלמין כופר. מאן תנא כופרא כפרה, ויתמי לאו בני כפרה נינהו...
 תנן: חייבי ערכין ממשכנין אותן, חייבי חטאות ואשמות אין ממשכנין אותן; חייבי כופרין, מאי? כיון דכפרה הוא - כחטאת ואשם דמי, מחמר חמיר עילויה ולא בעי משכוניה, או דלמא כיון דלחבריה הוא דבעי מיתבא ליה - ממונא הוא, ולא לגבוה הוא, ולא חמיר עליה ובעי משכוניה? אי נמי, כיון דהוא לא חטא וממוניה הוא דאזיק, לא חמיר מילתא עילויה ובעי משכוניה?"

2. ברכת שמואל בבא קמא סי' ב' - מופיע להלן בסוף הרשימה.

3. תוס' בבא קמא מ. ד"ה כופר אחד אמר רחמנא, וז"ל, "ואע"ג דלגבי חטאת אמר בפ' המצניע (שבת דף צב:) גבי המוציא ככר לרה"ר והוציאו שנים חייבין ומסתמא כל חד וחד חייב חטאת התם כיון דכל חד מיחייב אזדונו כרת מיחייב נמי אשגגתו חטאת, ועוד חטאת דלגבוה אין להקפיד אי מביאין שתי חטאות אבל כופר דלחבירו למה ירויח זה במה שהשור לשנים."

ושם ד"ה חייבי כופר מאי, וז"ל, "ביורשי הניזק עצמו מבעיא ליה אם יכולין למשכנו."

4. שיטה מקובצת בבא קמא מ. ד"ה חייבי כופר מאי, וז"ל "כתבו בתוספות ביורשי הניזק עצמו מיבעיא ליה וכו' - נראה מדבריהם דפשיטא דאילו לא רצה לשלם בית דין מגבין וממשכנין כשאר נזיקים דעלמא. הרשב"א ז"ל."

5. גמרא בבא קמא ד., וז"ל, "ורב נמי, הא קתני אדם בסיפא? אמר לך רב: ההוא למחשביה בהדי מועדין הוא דאתא. ומאי לא הרי? ה"ק: לא ראי השור שמשלם את הכופר כראי האדם שאין משלם את הכופר, ולא ראי האדם שחייב בארבעה דברים כראי השור שאין בו ארבעה דברים."

ותוס' שם ד"ה כראי אדם שאין משלם את הכופר, וז"ל, "הקשה ריב"א מאי חומרא היא זו האי דאין משלם את הכופר משום דקם ליה בדרכה מיניה, ותירץ דשוגג נמי פטור מדתנא דבי חזקיה. ואור"י דלאו פרכא היא כלל, דלא מפטר משום קם ליה בדרכה מיניה."

6. חידושי ר' ראובן בבא קמא סי' ג' - מופיע להלן בסוף הרשימה.

7. תוס' בבא קמא מג. ד"ה מאי לאו כופר, וז"ל, "וא"ת למ"ד (לעיל דף מ.) כופר דמי ניזק מאי איכא בין דמים לכופר, ונראה לר"י כגון שמת המזיק דאין כפרה לאחר מיתה כמו חטאת ואשם דאין באין לאחר מיתה אבל דמים משלם, ולפי"ז חמורה שלא בכוונה מבכוונה והכי נמי יש חומרא אחרת שלא בכוונה מבכוונה למ"ד כופר דמי מזיק דפעמים שהניזק שוה יותר מן המזיק, ועוד י"ל דנפקא מינה בין דמים לכופר דדמים יכול למחול וכופר אין יכול למחול, ואי הוה פשיטא לן דכופר שלם אמר רחמנא ולא חצי כופר הוה נ"מ נמי להא."

8. תוס' פסחים כט. ד"ה רבי נחוניא, וז"ל, "הקשה ריב"א אמאי פטורין הכא מקרבן מעילה משום דקם ליה בדרבה מיניה, הא אמר בהמצניע (שבת צד:) המוציא אוכלים בכלי שגג באוכלים והזיד בכלי חייב על האוכלים חטאת ועל הכלי סקילה אלמא קם ליה בדרבה מיניה לא פטר מקרבן. ותירץ כיון דפטר מקרבן וחומש פטר נמי מקרבן שאין אשם מעילות בא אלא כשיש קרבן וחומש."

9. גמרא בבא קמא י., וז"ל "חומר בשור מבאש חומר באש מבשור, חומר בשור מבאש שהשור משלם כופר וחייב בשלשים של עבד."

ורש"י שם ד"ה מה שאין כן באש, וז"ל, "אש לא חייב בה שריפת אדם שהיה לו לברוח, ואם כפות הוא המבעיר חייב מיתה וקם ליה בדרבה מיניה כדמפרש לקמן בפרק הכונס צאן לדיר (דף סא:)."

10. גמרא בבא קמא כו., וז"ל, "ויהא אדם חייב בכופר מק"ו: ומה שור שאינו חייב בארבעה דברים חייב בכופר, אדם שחייב בארבעה דברים אינו דין שיהא חייב בכופר! אמר קרא: ככל אשר יושת עליו, עליו ולא על אדם."

11. גמרא בבא קמא נג:, וז"ל "אמר רבא: שור ואדם שדחפו לבור, לענין נזקין - כולן חייבין, לענין ארבעה דברים ודמי ולדות - אדם חייב, ושור ובור פטור, לענין כופר ושלשים של עבד - שור חייב, אדם ובור פטורים."

ורש"י שם ד"ה אדם ובור פטורין, וז"ל, "אדם, דהא בר קטלא הוא, ואי נמי לא אתרו ביה פטור מדתנא דבי חזקיה בהמניח את הכד (לעיל לה.) ובור דכתיב שור ולא אדם."

12. קצות החושן סי' ת"י ס"ק ד', וז"ל,

בדרבה מיניה כו', ואור"י דלאו פירכא הוא כלל דלא מיפטר משום קי"ל בדרבה מיניה עכ"ל, אבל פטורא דדמים משום קי"ל בדרבה מיניה הוי דהוי ליה כשאר ממון שהזיק בשעת מיתה ומש"ה מהני ביה תפיסה כיון דאינו אלא משום קי"ל בדרבה מיניה.

ובזה אפשר ליישב דברי רש"י שכתב לענין כופר ושלשים של עבד, שור חייב אדם ובור פטורין, אדם משום קי"ל בדרבה מיניה, וקשיא לן אדם מעליו פטור, ולפי מ"ש דמעליו לא מיעט אלא כופר אבל דמים לא אימעט ולישנא דאדם ובור פטורין משמע לגמרי דומיא דבור דפטור לגמרי, לזה כתב רש"י משום קי"ל בדרבה מיניה."

"אמנם בהגהת אשר"י פי שור שנגח (סי' ד ברא"ש) כתב וז"ל: ראובן שהרג את שמעון אע"פ שחייב מיתה משלם דמים ליורשין בבא לצאת ידי שמים אי נמי אי תפסי יורשין לא מפקינן מיניה עכ"ל. ונראה דס"ל דהא דממעט קרא דעליו ולא על האדם היינו פטורי דכופר דעליו בכופר כתיב, אבל דמים דלא כתיב שם מחייב נמי באדם, ואינו פטור מדמים אלא משום קי"ל בדרבה מיניה ומש"ה בתפס לא מפקינן, וכופר הוא דצריך קרא למעט דלא שייך למיפטריה משום קי"ל בדרבה מיניה וכמ"ש תוס' פ"ק דב"ק (ד, א ד"ה כראי אדם) הקשה ריב"א מאי חומרא האי דאינו משלם כופר משום דקי"ל

13. רמב"ן על התורה שמות פרק ל' פסוק י"ב, וז"ל, "צוה עליהם שכל היודע בעצמו שהוא מבן עשרים שנה ומעלה יתן הסך הזה והם הביאו אליו הכופר נדבה עם כל שאר הנדבה בבקר בבקר, ולכן לא אמר רק ונתת את כסף הכפורים כלומר הנה צויתך כאשר תמננס שיתנו כופרם ועתה יתנו מעצמם הכופר ותתן אותו על עבודת אהל מועד, ולכן לא הוצרך עתה לאהרן ונשיאים שיהיו עמו."

14. גמרא מכות ב:, וז"ל, "ד' דברים נאמרו בעדים זוממין: אין נעשין בן גרושה ובן חלוצה, ואין גולין לערי מקלט, ואין משלמין את הכופר, ואין נמכרין בעבד עברי... ואין משלמין את הכופר, קסברי כופרא כפרה והני לאו בני כפרה נינהו."

ורמב"ן שם ב., וז"ל, "קשיא לי, אמאי לא קתני נמי מתניתין מעידין אנו באיש פלוני שהוא חייב את הכופר אין אומרים ישלמו את הכופר כדתניא בגמ' בברייתא הכי, ואם תאמר דילמא קסבר האי תנא כופרא ממונא הוא ומשלמין, ליתני שהוא חייב קרבן, דאין משלמין משום דלאו בני כפרה נינהו כדאמרי' בגמרא. וי"ל קרבן לא מיבעי ליה למיתני דכיון דאם רצה אינו מביא וממון שאין לו תובעין הוא פשיטא דלא משלם ממון, ומלקא לא לקו עלה דלאו עדות הוא אלא הודעה בעלמא הוא דמודעי ליה, וכופר נמי לא תני דמתני' רבנן היא דאמרי כופרא ממונא. ולא מחוור דלמ"ד דכו"ע כופרא כפרה ליתני נמי כופר, אלא הכי איכא למימר דמתני' לא קתני אלא שלוקין וגבי כופר לא לקו. ואי"כ עדות שאין אתה יכול להזימה היא, לאו מילתא היא דכיון דכופרא כפרה ועיקר חיוביה בידי שמים הוא בדלא יהיב כופריה, אין עדות כאן אלא לשמים שאינן צריכין לעדותו ואף הוא דינו מסור לשמים, והיינו דאמרינן והני לאו בני כפרה נינהו כלומר עיקר חיובן לשמים כאשר זמם, ולא נתנה לכפרה להם. והרב ר' משה הספרדי ז"ל פירש שהן לוקין, ואין דבריו מכוונים."

והערת ר' איסר זלמן מלצר שם אות ג', וז"ל, "ואין דבריו מכוונים. נראה דהרמב"ם לשיטתו דפוסק ממשכנין, אבל דברי הרמב"ן צ"ע דאפילו אם סובר דמספק אין ממשכנין אבל איך מיישב בזה מתני' כיון דלא איפשטא הבעיא."

2. ברכת שמואל בבא קמא סי' ב'

שהכופר אינו ממון אלא כפרה וכו' אפי' שיואל כדיינים וכו' יעו"ש. וזהו כמו שכתבתי.

וזהו סגרת הוסי' שהבאנו בריש הסימן דסברי דכל הכעיה לא הוי רק לענין אס' יורשי הניזוק בעלמא וכולין למשכנו, דמה שהניזוק תופס בודאי לאו משום דין ממון שיש לו עליו, דלענין זה כופרא כפרה מפקי' שאין לו פסק דין עמו, אבל ב"ד ודאי מנכין אותו כמו שארי נזיקין. וזהו ביאור דברי הרא"ה דכתב דמתשכנין אותן משום דכתי' ונתן, הביאור הוא דלאו דין קרבן הוא, אך חיוב והביעה ממון הוא, ואזיל הרא"ה לטעמי' דסובר דע"א מחויב שבוסה על כופר ויש בו דין מחוך שא"י לשבט משלם, הרי דהוא סובר דהוא ממון, דשבוסה הרי הוא דוקא בטענת ממון, ולפי"ז אפי' דלהכי שקיל וטרי החוס' לעיל בדרך ד' ד"ה כרא', אס' בכופר יש דין דקלבר'מ, ואפי' לשי' ר"י דל"ל קלבר'מ לענין כופר, הסברא הוא משום דחד רשעה הוא פס המיפס, ישוין במהר"ם לובלין, ולכאורה הו' גבי קרבן ל"ש דין דקלבר'מ ולפי המבואר יש לומר דמכיון דיש חיוב ב"ד כמו בנזיקין ע"כ שייך בזה דין דקלבר'מ ול"ש בזה. אולם הרמב"ן ושאר הראשונים סוברים דכופר הוא רק דין כפרה כמו קרבן, דרק דין של עלמו הוא ומשום פישוי של המלו' לחוד הוא, הרי דהוא דין הקאה ואשס יש לו, וע"כ מפרשים דגם ב"ד אין מתשכנין אותו.

והנה אחרי שאמרתי ב"ה בביאור הג' ב' שיעות, ראיתי בספר אבן שאול, ונתכוונתי ב"ה עמו, וראיתי שם שמביא דברי הרמב"ן בחומש שכתב וז"ל, בעבור סיוע הכופר כעין הקרבנות, ואס' הוא אינו חפץ בה אין מכריחין אותו לבוא לב"ד לחייבו בכך, ואפי' אס' חייבוו אין מתשכנין אותו בכך, בעבור זה לאמר אס', עכ"ל. הרי דאזיל לטעמי' דסובר דאין בהכופר דין כביעה וחייב ב"ד אלא דין של עלמו וממון שאין לו מוכסין הוא.

והנה מה דנחתין לנכסיו גבי חייבי עולות ושלמים, נראה דלא על כביעת הממון של הקדש הוא דנחתין לנכסיו, אלא הא דנחתין לנכסיו הוא משום שיעבוד גופו דמחויב הוא להביא קרבן, ועי"ז הוא דנחנה התורה שיעבוד נכסים, וכמו דנחתין לנכסיו בת"ת לשי' הגהות מיימוני וכן בדרקה לשי' הרי"ף. וגם בפדיון הבן נמי למד שיטת בתום כב"מ לא מהני הפיסת הכסן כי אס' במכירי כוונה, הרי דלא נעשה פדיון נמר ממונא שיהא ממונא דאיה ל"י תובעין, אלא שיש שיעבוד נכסים ודין ממון לקיים המלוה.

ג) וזהו ביאור דברי הרמב"ן בריש מס' מכות, דלהכי לא הני במתני' מעידנו בליש פלוני דחייב קרבן, משום דמכין דאס' רזה אינו מביא, וממון שאין לו תובעין הוא, ע"כ ליכא בזה הזמה, ואפי' מלקות אינו חייבין, משום דאינה עדות כלל, אלא הודעה בעלמא. וביאור דבריו דכתב דאס' רזה אינו מביא אין הביאור שאין כופין אותו, אלא ודאי כופין אותו בשועי, וגם יש שיעבוד נכסים, אלא שאין כופין אותו ע"י שנתעשה ממון שיש עליו תובעין וחייב ב"ד, אלא דין כפי' ושיעבוד לקיים חיוב הכאס הקרבן ששלין, אלא הביאור הוא שאין עליו כביעת ממון ואין חייבים ב"ד להכריחו. דהא דנעשה שיעבוד נכסים ודין ממון הוא משום הדין דכופין אותו לקיים מלוות, ומשום זה הוא נעשה עליו גם שיעבוד נכסים ודין ממון, וע"כ לא בעי עדות, דדין עדות ל"ש רק היכא דיש חיוב ב"ד אבל לא היכא דהשיעבוד הוא רק לקיים מלו' סוכה ולולב, ומה שיש בה שיעבוד נכסים הודעה, כמו במלו' סוכה ולולב, ומה שיש בה שיעבוד נכסים ג"כ לא חשיב עדיין ממונא דתובעין, וע"כ ל"ש בזה הזמה.

ד) והנה בדין הכופר לריך שיון, האס' לאמר דג"כ הוי כמו קרבן דליכא בזה דין תובעין כלל, אלא הוא דין של עלמו להביא כופר, והכעיה הוא רק אס' מתשכנין אותו על דין הכופר, ולא דנעשה חיוב ב"ד, אלא דהוא דין של עלמו, או לא, אלא דנאמר דשפיר הוי זה דין תובעין וחייב ב"ד כמו בנזיקין, והניזוק וכה גופו שזכה בהכופר, אלא ע"י דהוא כפרה מפקיע זה שלא יחא וכה לענין לתפוס בעלמו אבל שנאמר לענין זה דלא הוי כביעה דממון, ואפי' לענין דאין ב"ד נזקקין לגבות, זה אינו, דכבר לענין זה חשיב הוא ממון שכ"ד מנכין אותו עבור כביעת הניזוק שמהויב הוא ליתן הכופר, ולא שיהא רק דין נתינה אלא שזכה הניזוק בהדין כופר.

והנה בזה חולקין הראשונים, דהרמב"ם סובר דבעי' גבי כופר שני עדים, וגם ב"ד מומחין הרי דסובר דהוא דין חיוב והביעה כופר יש עליו, וכן סוברים הוסי' בריש סנהדרין דכופר בעי' ב"ד מומחין, הרי דלאו קרבן הוא, אלא דין חיוב והביעה כופר, וע"כ אזיל הרמב"ם לטעמי' וסובר דהעדים חייבין מלקות בכופר ע"י הזמה, משום דבעי' עדות, אלא דחיוב קנס דהזמה ליכא ע"י דכופרא כפרה, ועיין בהמאירי לחס' מכות שילא ב"ה מחדש לאור שכתב בביאור התשנה השני' וז"ל כך דין כופר, ר"ל שאס' העירו על שור מועד של פלוני שהרג את הנפש שנמלאו מחייבין את הנפלים כופר, והזמו, אין משלמין את הכופר אלא שוקין, שהכופר

6. חידושי ר' ראובן בבא קמא סי' ב'

הרומה. ומהר"ם ועוד אחרונים כתבו דעמנו של
הר"י משום דלא אמרין קיס ל"י בדרכא מיניי אלא
היכא שהזיק ממנו כדאי מיחה כגון שהמיה אחד
וקרע בגדיו אבל אם חייב אדם מיחה וכופר בשביל
נפש הנהרג שהמיתו בזה לא נפטר משום קיס ל"י
מדרכא מיניי דהכל הוא דין אחד בשביל נפש
הנהרג^(א). והנהלת דוד בדף כג: על תוס' ד"ה
אילו קטל תור"י וכ"י מפרש נמי דברי תוס' ה"ל
בדף ד. כמו המהר"ם והקשה על זה מחובל בחרו
ועדים זוממים ומזיזא שם רע דמזינו בכו בגמ'
דין קילבדר"מ והרי כהני גם כן על מעשה אחד בא
הממון והמלקות. ויש לומר דבטובהו הממון על
ההזק שעשה לחצרו שהם מכ"ד אבות הזיקין
והמלקות על הלאו כגון מחובל החשלומין הם
בשביל ההזק של החבלה והמלקות על לאו דלא
יוסיף, והר"י דלפעמים חייב מלקות ולא ממון
כגון גפחות משום פרועה ולפעמים חייב ממון ולא
מלקות כגון מחובל באינו עושה מעשה עמך, וכן
בעדים זוממין ומזיזא שם רע החשלומין הם על
ההזק וכדחשוב לכו הגמ' בדף ד: צין אבות
ההזיקין והמלקות על לאו דלא הטנה ולא חלך רכיל
ולא בשביל ההזק, אבל הכל גם הכופר כפרה על
הרלוחה וצדמים איברא דל"ש סברה הר"י כמו שכחב
הקטוב"ח סי' תי ס"ק ד.

עפ"י יש ליישב מה דכתובות לב. פטריין חובל
ממלקות משום ב' רשעיות ולא משום
לאו הניחן לחשלומין וניחק לטובה, ולהג"ל ניחא
דהלאו ע"מ לא ניחן לחשלומין ולעשה אלא ההזק
שבוה. וכן יש ליישב בזה סברה תוס' מבוא עת.
דס"ל דעמא דאין לוקין על לא תגזול משום שניחן
לחשלומין וניחק לעשה ולא משום ב' רשעיות הוא,
וביינו משום דס"ל כהר"י צב"ק ד. דההם הלאו
והחשלומין על לקיחה הממון הוא.

צ) וצריבין להבין לשיטת הריב"ח דסובר דשוין
קיס ל"י בדרכא מיניי בכופר דמ"ש
מקור וחומש דהרומה דל"ש קילבדר"מ וכן יש להקשות
גם על הר"י לפי פירושו של המהר"ם דסובר דאי לאו
סברה דהכל הוא דין אחד ה"י מודה הר"י דשוין
צו קילבדר"מ.

סימן ג

כופרא כפרה

א) דף ד. תוד"ה כראי אדם וכ"י הריב"ח ס"ל
דשוין קיס ל"י בדרכא מיניי בכופר
וגם תנא דבי התיב והר"י ס"ל דל"ש בכופר לא
קילבדר"מ ולא תנדב"ח. בטעמא דהר"י כתב בשט"מ
דף נג משום דכפרה ל"ש קיס ל"י בדרכא מיניי
כמו שכחבו תוס' כתובות ל: לענין תשלומי